

Preverjanje psihometričnih značilnosti Lestvice samozaznave za otroke

*Petra Dolenc**
Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Koper

Povzetek: Namen raziskave je bil preveriti osnovne psihometrične značilnosti slovenskega prevoda Lestvice samozaznave za otroke – SPPC (Self-Perception Profile for Children; Harter, 1985). Rezultati na vzorcu 480 osnovnošolskih otrok so pokazali, da ima lestvica podobno konstruktno veljavnost in zanesljivost kot originalna oblika. Kljub temu, da predstavlja lestvica koristen pripomoček za ugotavljanje samopodobe starejših osnovnošolskih otrok, zahteva v bodoče dodatna preverjanja in nekatere izboljšave z vidika metrične ustreznosti.

Ključne besede: samopodoba, učenci, veljavnost, zanesljivost, Lestvica samozaznave za otroke

Psychometric characteristics of The Self-Perception Profile for Children

Petra Dolenc
University of Primorska, Faculty of Education, Koper, Slovenia

Abstract: The purpose of the study was to examine the psychometric characteristics of the Slovene version of the Self-Perception Profile for Children (Harter, 1985). Results on a sample of 480 students showed that the Slovene version of the questionnaire had construct validity and reliability comparable of those found in the original version. Although the scale represents a useful instrument to ascertain self-concept in school settings, it requires further examination and some improvements of its metric characteristics.

Key words: self-concept, students, test reliability, test validity, The Self-Perception Profile for Children

CC = 2223

* Naslov / Address: asist. mag. Petra Dolenc, Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta, Cankarjeva 5, 6000 Koper, Slovenija, e-mail: petra.dolenc@pef.upr.si

Samopodoba predstavlja enega osrednjih terminov v sodobni psihologiji. Tesno se povezuje s številnimi aktualnimi področji raziskovanja: z razvijanjem notranje motivacije in notranjega mesta kontrole, s samouresničevanjem in samovrednotenjem, s čustveno stabilnostjo, z razvijanjem odgovornega odločanja itd.

Izraz samopodoba je danes na področju psihologije široko uveljavljen (Adlešič, 1999; Juriševič, 1999; Kobal, 2000; Kobal Grum, 2003); označuje posameznikov odnos do sebe, predstave, ki jih je razvil o samem sebi, in občutke, ki jih ima v zvezi s samim seboj. Vsebinsko se mu zelo približuje termin »samozaznava«, ki izhaja iz angleške besede »self-perception« in ga uporabljajo številni avtorji (npr. Boivin in Begin, 1989; Eccles, Wigfield, Harold in Blumenfeld, 1993; Lavitt, 1992; Raustorp, Ståhle, Gudasic, Kinnunen in Mattson, 2005; Sung, Yu, So, Lam in Hau, 2005).

Oblikovanje samopodobe predstavlja eno izmed ključnih razvojnih nalog otroštva in mladostništva, ki poteka v smeri od stanja relativne splošnosti in nediferenciranosti k stanju vse večje kompleksnosti, razčlenjenosti in hierarhične urejenosti (Harter, 1990; Marsh, 1989; Schaffer, 1996).

Dela S. Harter (Harter, 1985, 1990, 1993, 1996) predstavljajo pomemben prispevek k proučevanju samopodobe otrok in mladostnikov. Samopodoba ima ključno vlogo pri usmerjanju našega ravnanja, pri čemer je ena njenih najpomembnejših funkcij ohranjanje pozitivnega samospoštovanja (Harter, 1993). Dinamično naravo samopodobe je Harterjeva v začetnem obdobju svojega raziskovanja pojasnjevala s proučevanjem njene povezanosti z otrokovo motivacijo po kompetenci. Pojem kompetence ali samoučinkovitosti (angl. *self-efficacy*) izhaja iz socialno-kognitivne paradigme in ga lahko definiramo kot posameznikovo prepričanje o verjetnosti, da bo uspešno izvedel določeno aktivnost oziroma dosegel določen cilj (Bandura, 1997). Otrokova pričakovanja glede lastnih zmožnosti narekujejo izbiro vedenjskih strategij, poleg tega pa vplivajo na njegovo motiviranost, prizadevanje in vztrajnost pri izvajanju dejavnosti ter posledično na uspešnost opravljene naloge.

Motivacija po kompetenci se začne razvijati že v zgodnjem otroštvu, ko otroci pričnejo raziskovati svojo okolico in na osnovi tega pridobivati nove izkušnje. S. Harter (1990) ugotavlja, da otroci, ki sebe ocenjujejo kot kompetentne pri šolskem delu (imajo torej bolj pozitivno akademsko samopodobo), kažejo večjo notranjo motivacijo za učenje.

Odnos med motivacijo, samopodobo in učno prizadevnostjo predstavlja ciklični proces: otrok, ki je motiviran za šolsko delo, si bo prizadeval rešiti določeno nalogo; doživljanje uspeha ob tem in spodbude s strani pomembnih drugih bodo prispevali k oblikovanju pozitivne samopodobe in zaznavanju kompetence na učnem področju. To pa bo ponovno povečalo motivacijo za nadaljnje šolsko delo. Razmerje med samopodobo in motivacijo pojmuje S. Harter v smislu recipročnosti, le-ta pa ima lahko pozitiven ali negativen vpliv na bodoča prizadevanja na področju učenja (Juriševič, 1999).

S. Harter (1985) opozarja, da je potrebno v okviru proučevanja doživljanja samega sebe ločiti med dvema pomenskima kategorijama: samopodobo in samospoštovanjem. Samopodoba je večplastna, zajema specifična področja, na katerih ima posameznik izkušnje. Vključuje zaznavo lastnih sposobnosti, veščin in lastnosti na

nekaterih pomembnejših področjih delovanja. Rezultati raziskav kažejo na to, da ocene posameznih sestavin samopodobe med seboj niso vedno konsistentne – na telesnem področju se otrok lahko zaznava kot uspešen (npr. »lahko hitro tečem«), medtem ko se na akademskem področju ocenjuje bolj negativno (npr. »pri šolskih nalogah nisem med najbolj uspešnimi«). Samospoštovanje se nanaša na vrednostne samoopise, v katerih so vpeti izrazito čustveni odnosi do samega sebe (Kobal Grum, 2003). Na človekovo samospoštovanje kot sestavni del samopodobe vpliva razmerje med njegovimi pričakovani gledi uspeha in dejanskimi dosežki (kompetentnostjo) na določenem področju aktivnosti (Adamčič-Pavlovič, 2001).

Za ugotavljanje strukture samopodobe v posameznih razvojnih obdobjih je S. Harter oblikovala različne lestvice in s faktorško analizo izločila ustrezno število faktorjev. Ugotovitve številnih avtorjev predpostavljajo, da postaja samopodoba z otrokovo starostjo vse bolj strukturirana in kompleksna (González, Pérez, González in García, 1997; Harter, 1990; Marsh, 1989; Marsh, Craven in Debus, 1998).

Marsh idr. (1998) navajajo, da so samoocene kompetence mlajših otrok izrazito visoke in da postajajo zaradi življenjskih izkušenj, ki otroku omogočajo, da spozna svoja močna in šibka področja, z leti nižje. S starostjo se prav tako povečuje povezanost med otrokovo samozaznavo kompetence in zunanji pokazatelji njegove kompetentnosti (npr. dosežki, sodbe pomembnih drugih oseb o njihovi kompetenci).

Za merjenje samopodobe osnovnošolske populacije je S. Harter oblikovala Lestvico samozaznave za otroke – SPPC (Self-Perception Profile for Children; Harter, 1985), ki predstavlja revidirano obliko lestvice PCS (Perceived Competence Scale; Harter, 1982). K njenim obstoječim dimenzijam je dodala še sestavini *zunani videz* in *vedenje*, nekatere sestavine samopodobe pa je preimenovala, da bi zadostila njihovim vsebinskim opredelitvam. Avtorica poroča o zadovoljivi zanesljivosti podlestitvic (vrednosti koeficientov alfa so v razponu med 0,71 in 0,84).

Številne psihometrične študije potrjujejo petfaktorsko strukturo lestvice (Atienza, Balaguer in Moreno, 2002; Pedrabissi in Santinello, 1993; Van den Bergh in Van Ranst, 1998; Worth Gavin in Herry, 1996). Številne raziskave govorijo o ustrezni notranji konsistentnosti posameznih sestavin samopodobe in primerljivosti z izvirno lestvico (Atienza idr., 2002; Worth Gavin in Herry, 1996). Hess in Petersen (1996) navajata nekoliko nižje vrednosti koeficientov alfa (med 0,62 in 0,74), Eapen, Naqvi in Al-Dhaheri (2000) pa v svoji raziskavi ugotavljajo visoko stopnjo zanesljivosti podlestitvic (koeficienti alfa se gibljejo v razponu med 0,86 in 0,92). Nekatere novejšje raziskave prav tako potrjujejo ustrezno zanesljivost in veljavnost merskega pripomočka (Muris, Meesters in Fijen, 2003; Shevlin, Adamson in Collins, 2003). Lestvica SPPC je bila uporabljena tudi za ugotavljanje otrokove samozaznave v različnih kliničnih kontekstih (npr. Dias, Manny, Hyman in Fern, 2002; Gallo in Szychlinski, 2003; Strauss, 2000; Thill, Holmbeck, Bryant, Skocic in Uli, 2003) ter za proučevanje samopodobe z vidika medkulturnih razlik (Chen idr., 2004).

Največ pozornosti je spremljanju otrokove samozaznave v slovenskem prostoru namenila Z. Cugmas (Cugmas, 2001, 2002, 2003, 2004), ki se je v svojih raziskavah

usmerila predvsem na predšolske in mlajše šolske otroke. Sestavila je Ocenjevalno lestvico samozaznave za predšolske otroke – LSPO (Cugmas, 2001) in Ocenjevalno lestvico samozaznave za šolske otroke – LSŠO (Cugmas, 2002), ki je namenjena učencem med 7. in 10. letom. Obe lestvici sta osnovani tako na avtoričinih ugotovitvah kot tudi na izkušnjah drugih avtorjev pri oblikovanju tovrstnih psiholoških pripomočkov. Avtorica opozarja, da je pri izdelavi instrumentov za merjenje samozaznave mlajših otrok potrebno upoštevati nekatere njihove razvojnopsihološke lastnosti, ki se kažejo v kratkotrajni pozornosti, nedoslednosti v odgovarjanju, težnji po dajanju socialno zaželenih odgovorov, pomanjkljivem branju in omejenih verbalnih spretnostih.

Namen naše raziskave je bil preveriti psihometrične značilnosti lestvice SPPC – faktorsko strukturo, zanesljivost, povezanost med posameznimi sestavinami lestvice – in ugotoviti razlike v samoocenah glede na spol in starost udeležencev. Zanimalo nas je, ali je omenjeni merski pripomoček ustrezen za ugotavljanje samopodobe starejših osnovnošolskih otrok v slovenskem prostoru.

Metoda

Udeleženci

V vzorec smo vključili 480 učencev, od tega 256 fantov in 224 deklet različnih osnovnih šol obalno-kraške in ljubljanske regije (130 učencev petega, 116 učencev šestega, 118 učencev sedmega in 116 učencev osmega razreda). Učenci so bili izbrani s seznamov otrok v oddelkih po načelu slučajnostnega vzorčenja. V času izpolnjevanja lestvice so bili stari od 11 do 15 let ($M = 12,5$; $SD = 1,1$). Vzorčenje v naši raziskavi je bilo primerljivo z vzorčenjem v ameriški validacijski študiji.

Pripomočki

Priročnik in originalno lestvico SPPC¹ (Self-perception profile for children; Harter, 1985) ter dovoljenje za uporabo danega merskega pripomočka v znanstveno-raziskovalne namene smo pridobili s strani avtorice Susan Harter z Univerze v Denverju. Lestvico smo prevedli in priredili za uporabo na slovenskem vzorcu. Neodvisno je prevod opravil tudi ekspert za angleški jezik, nato pa je ekspert za slovenski jezik preveril pravilnost postavk lestvice z vidika njihove vsebinske, pravopisne in skladenjske ustreznosti.

Lestvica SPPC temelji na večdimenzionalnem razumevanju samopodobe in je namenjena osnovnošolskim otrokom (med 8. in 15. letom). Izvirna lestvica vključuje 36 postavk. Pet podlestvic meri specifična področja samozaznave (šolsko kompetenco, socialno sprejetost, športno kompetenco, zunanji videz in vedenje), ena pa splošno

¹ Zainteresirani bralci lahko dobijo vprašalnik pri avtorici prispevka.

samospoštovanje. Vsaka podlestvica vsebuje enako število postavk.

Posebnost lestvice SPPC je v strukturi postavk in načinu odgovarjanja nanje, kar vnaša elemente razgibanosti in zanimivosti pri reševanju ter v določeni meri lahko prispeva k zmanjšanju odgovornih setov socialne zaželenosti in uporabe ekstremnih odgovorov. Spodaj navajamo primer postavke (nanaša se na sestavino šolska kompetenca):

POVSEM DRŽI	DELNO DRŽI				DELNO DRŽI	POVSEM DRŽI
☐	☐	Nekateri otroci pogosto pozabijo, kar so se naučili	<i>vsendar</i>	drugi otroci si stvari z lahkoto zapomnijo.	☐	☐

Vsaka od postavk je dvodelna, opisuje dve situaciji oziroma skupini otrok (uspešne/manj uspešne) glede na izraženost nekaterih sposobnosti, kompetenc in značilnosti. Otrok odgovarja na trditve tako, da se najprej odloči, kateri od skupin je bolj podoben (ali tisti na levi ali na desni strani lestvice, nato pa v okvirček označi, ali izbrani opis zanj velja vedno (*povsem drži*) ali le včasih (*delno drži*). Postopek vrednotenja odgovorov je enostaven in hiter; ključ za specifična področja lestvice je naveden v priložniku (Harter, 1985). Točkovanje poteka vzdolž 4-stopenjske ocenjevalne lestvice, pri čemer vrednost 1 pomeni nizko samooceno na nekem področju, vrednost 4 pa visoko samooceno. Vrednost vsake podlestvice izračunamo tako, da seštejemo ocene postavk, ki sodijo v določeno podlestvico, in jih delimo s številom letih. Višja vrednost na posamezni podlestvici pomeni višjo zaznano kompetenco na danem področju oziroma bolj pozitivno samopodobo.

Postopek

Pred aplikacijo lestvice smo na manjšem vzorcu naključno izbranih otrok preverili razumevanje navodil in posameznih trditev ter čas, potreben za izpolnjevanje lestvice. Zbiranje podatkov je potekalo v osnovnih šolah skupinsko v času rednega pouka. Za izpolnjevanje so učenci potrebovali približno 15 minut.

Pri ugotavljanju psihometričnih značilnosti Lestvice samozaznave za otroke smo se oprli na statistične postopke, ki so bili uporabljeni na primerljivem ameriškem vzorcu (Harter, 1985). Poleg osnovnih opisnih statistik smo uporabili faktorsko analizo, izračun alfa koeficientov za ugotavljanje notranje zanesljivosti, korelacijsko metodo (Pearsonov koeficient korelacije) ter enosmerno analizo variance za ugotavljanje razlik med proučevanimi spremenljivkami.

Rezultati

Porazdelitev rezultatov na vseh podlestvicah oziroma področjih samopodobe, ki jih meri lestvica SPPC, ni pomembno odstopala od normalne. Srednje vrednosti celotnega slovenskega vzorca kažejo splošno tendenco k pozitivnemu ocenjevanju samega sebe (tabela 1). Največjo razpršenost rezultatov okrog srednje vrednosti je opaziti na področju zunanje videza.

S faktorško analizo smo ugotavljali konstruktno veljavnost lestvice SPPC. Uporabili smo varimax rotacijo. V postopek faktorške analize smo vključili pet specifičnih področij samopodobe, ne pa tudi podlestvice splošnega samospoštovanja; v tem pogledu smo sledili faktorški analizi na ameriškem vzorcu in pripombi S. Harter (1985), po kateri se samospoštovanje kvalitativno loči od ostalih sestavin samozaznave, čeprav je pod njihovim precejšnjim vplivom.

Na osnovi faktorške analize samoocen učencev smo dobili pet faktorjev, ki so pojasnili 50,2 % celotne variance (prvi faktor je pojasnil 21 %), kar je relativno veliko. Nasičenost postavk s faktorji je, razen nekaterih izjem, srednje visoka, kar kaže na skladnost med semantično vsebino postavk, ki so predvidene za posamezne sestavine lestvice SPPC, in njihovo empirično ugotovljeno pripadnostjo (tabela 2). Najnižjo nasičenost zasledimo pri postavkah 5 in 9, kar kaže na njuno slabšo ustreznost. Opazimo lahko tudi nekaj postavk, za katere ne moremo trditi, da pripadajo samo enemu faktorju; v tem smislu imajo označena po dva korelacijska koeficienta.

Zanesljivost podlestvic SPPC smo ugotavljali s koeficientom alfa. Kot je razvidno iz tabele 3, je notranja konsistentnost šestih podlestvic ustrezna. Nekoliko nižjo stopnjo zanesljivosti glede na ostale podlestvice izkazuje koeficient podlestvice športne kompetence.

Povezanosti med podlestvicami nam dajo vpogled v odnose med empiričnimi faktorji samopodobe, pri čemer nas zanimata predvsem njihova relativna neodvisnost in samostojnost, kar je pomembna informacija za kasnejšo interpretacijo.

Na osnovi interkorelacijske matrike (tabela 4) lahko ugotovimo pozitivne in statistično pomembne zveze med posameznimi področji samozaznave. Edina izjema je odnos med podlestvicama športne kompetence in vedenja, kjer korelacije praktično

Tabela 1. Osnovni statistični podatki slovenskega vzorca ($N = 480$) za podlestvice SPPC.

Podlestvice SPPC	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Asimetrija</i>	<i>Sploščenost</i>
Šolska kompetenca	2,72	0,68	-0,029	-0,733
Socialna sprejetost	2,99	0,65	-0,507	-0,312
Športna kompetenca	2,73	0,60	-0,098	-0,427
Zunanji videz	2,67	0,77	-0,276	-0,601
Vedenje	2,88	0,61	-0,169	-0,288
Samospoštovanje	3,02	0,64	-0,635	-0,079

Tabela 2. Rezultati faktorске analize lestvice SPPC.

Podlestvice SPPC	F1	F2	F3	F4	F5
Šolska kompetenca					
1	0,65				
7	0,53				
13	0,67				
19	0,65				
25	0,74				
31	0,67				
Socialna sprejetost					
2		0,77			
8		0,66			
14		0,58			
20		0,40			
26		0,51			
32		0,54			
Športna kompetenca					
3			0,68		
9			0,25	0,19	
15			0,58		
21			0,62		
27		0,18	0,40		
33		0,20	0,37		
Zunanji videz					
4				0,65	
10				0,45	
16				0,78	
22				0,77	
28				0,64	
34				0,67	
Vedenje					
5		0,19			0,22
11					0,63
17					0,65
23					0,60
29					0,66
35					0,67

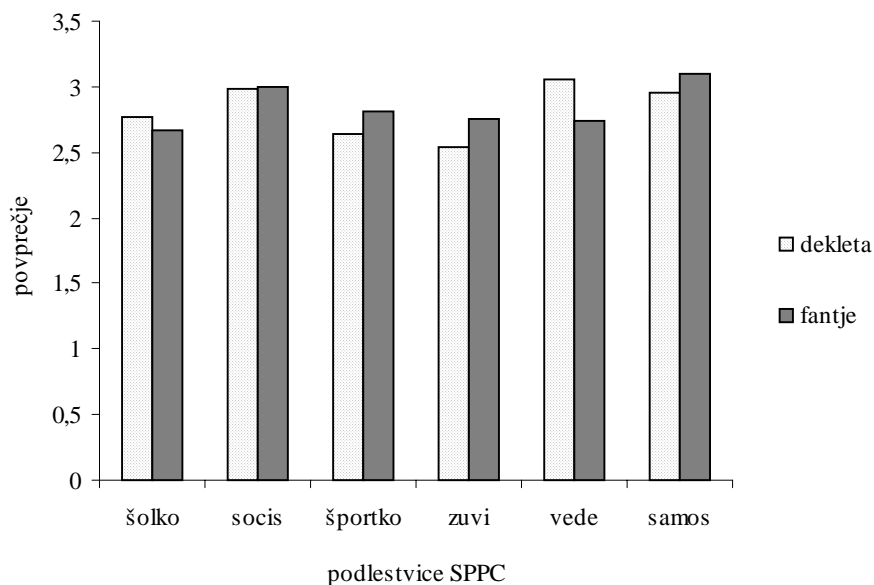
Opombe: Postavke so navedene v zaporedju glede na podlestvice; zaporedne številke postavk povedo, v kakšnem vrstnem redu so se postavke pojavile v vprašalniku. Vrednosti, ki niso zapisane, so bile nizke, zato jih nismo vključili v tabelo.

Tabela 3. Notranja konsistentnost podlestvíc SPPC.

Podlestvice SPPC	α
Šolska kompetenca	0,83
Socialna sprejetost	0,77
Športna kompetenca	0,70
Zunanji videz	0,81
Vedenje	0,75
Samospoštovanje	0,78

Tabela 4. Interkorelacijska matrika podlestvíc SPPC (Pearsonovi koeficienti korelacije).

Podlestvice SPPC	Socialna sprejetost	Športna kompetenca	Zunanji videz	Vedenje	Samospoštovanje
Šolska kompetenca	0,34***	0,24***	0,28***	0,34***	0,51***
Socialna sprejetost		0,47***	0,23***	0,20***	0,46***
Športna kompetenca				0,09	0,41***
Zunanji videz				0,21***	0,62***
Vedenje					0,39***

*** $p < 0,001$

Slika 1. Rezultati za podlestvice SPPC pri dekletih in fantih. ŠOLKO – šolska kompetenca, SOCIS – socialna sprejetost, ŠPORTKO – športna kompetenca, ZUVI – zunanji videz, VEDE – vedenje, SAMOS – samospoštovanje.

ni. Med specifičnimi področji samoznave ugotavljamo v glavnem nizke medsebojne povezanosti; zmerno korelacijo zasledimo med podlestvicama športne kompetence in socialne sprejetosti. Vse sestavine samoznave pa se zmerno pozitivno in statistično pomembno povezujejo s splošnim samospoštovanjem.

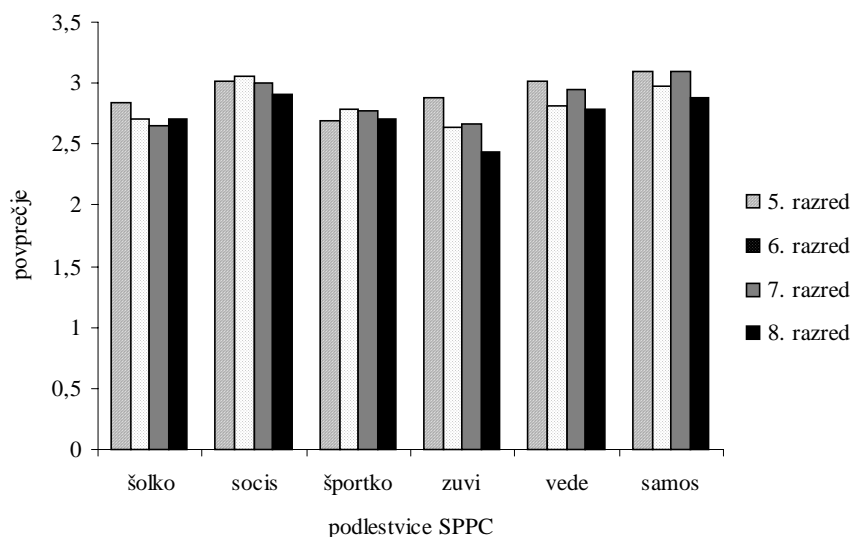
Razlike med samoznavami pri dekletih in fantih ter med samoznavami učencev različnih razredov osnovne šole so razvidni iz grafičnih prikazov (slika 1 in 2). Aritmetične sredine slovenskih udeležencev kažejo tendenco k pozitivnemu ocenjevanju samega sebe.

Z enosmernimi analizami variance smo ugotavljali statistično pomembnost razlik v samopodobi glede na spol in starostno skupino udeležencev. Iz tabele 5 je razvidno, da prihaja do statistično pomembnih razlik med spoloma v štirih podlestvicah samoznave. Fantje v primerjavi s svojimi vrstnicami dosegajo v povprečju višje rezultate na področjih športne kompetence, zunanjega videza in splošnega samospoštovanja, medtem ko so samoocene na področju vedenja višje pri dekletih v primerjavi s fanti.

Analiza variance je pokazala statistično pomembne razlike med aritmetičnimi sredinami različnih starostnih skupin udeležencev na podlestvicah zunanjega videza, vedenja in splošnega samospoštovanja (tabela 6). Na sliki 2 lahko vidimo, da se na zgoraj omenjenih področjih učenci 5. razreda ugodneje ocenjujejo kot učenci 8. razreda.

Tabela 5. Razlike med dekleti in fanti na podlestvicah SPPC (rezultati enosmerne analize variance).

Vir variabilnosti	SS	df	MS	F	p
Šolska kompetenca napaka	1,269 215,438	1 465	1,269 0,463	2,739	0,099
Socialna sprejetost napaka	0,026 243,551	1 459	0,026 0,531	0,049	0,825
Športna kompetenca napaka	3,587 161,079	1 458	3,587 0,352	10,199	0,001
Zunanji videz napaka	5,668 256,59	1 446	5,668 0,575	9,852	0,002
Vedenje napaka	11,701 158,853	1 452	11,701 0,351	33,294	0,000
Samospoštovanje napaka	1,749 182,051	1 443	1,749 0,411	4,256	0,040

Slika 2. Rezultati za podlestvice SPPC pri učencih petih, šestih, sedmih in osmih razredov. ŠOLKO – šolska kompetenca, SOCIS – socialna sprejetost, ŠPORTKO – športna kompetenca, ZUVI – zunanji videz, VEDE – vedenje, SAMOS – samospoštovanje.

Tabela 6. Razlike med starostnimi skupinami udeležencev (razred) na podlestvicah SPPC (enosmerna analiza variance).

Vir variabilnosti	SS	df	MS	F	p
Šolska kompetenca	2,468	3	0,823	1,775	0,151
napaka	214,675	463	0,464		
Socialna sprejetost	1,200	3	0,400	0,958	0,413
napaka	191,231	458	0,418		
Športna kompetenca	1,460	3	0,487	1,361	0,254
napaka	163,168	456	0,358		
Zunanji videz	11,950	3	3,983	7,055	0,000
napaka	250,667	444	0,565		
Vedenje	4,438	3	1,479	4,018	0,008
napaka	165,642	450	0,368		
Samospoštovanje	3,548	3	1,183	2,892	0,035
napaka	180,395	441	0,409		

Razprava

Vzorec udeležencev sicer ne predstavlja celotne slovenske populacije starejših osnovnošolcev (vključeni so bili učenci od 5. do 8. razreda), vendar se zdi dovolj obsežen in reprezentativen glede na velikost posameznih podskupin. Poleg tega so bili udeleženci izenačeni po spolu in starosti.

Najvišje vrednosti so udeleženci dosegli na področjih splošnega samospoštovanja in zaznave socialne sprejetosti, najnižje pa na področju, ki se nanaša na njihov zunanji videz. Pri slednjem opazimo tudi največjo razpršenost samoocen, kar pomeni, da so učenci zelo različno ocenjevali lastni izgled, privlačnost in zadovoljstvo s svojimi telesnimi lastnostmi. Do podobnih rezultatov je prišla tudi avtorica izvirne lestvice, vendar poroča o nekoliko višjih srednjih vrednostih ameriškega vzorca v primerjavi z vrednostmi slovenskega vzorca (glej Harter, 1985). Izsledki vsekakor ponujajo zanimivo izhodišče za nadaljnje bolj poglobljeno ugotavljanje morebitnih medkulturnih razlik in posebnosti na področju proučevanja samopodobe osnovnošolskih otrok.

Faktorska analiza je potrdila faktorsko strukturo slovenske priredbe lestvice SPPC. Semantična vsebina postavk, ki so bile predvidene za posamezne podlestvice samozaznave, se, z redkimi izjemami, sklada z njihovo empirično ugotovljeno pripadnostjo. Rezultati kažejo, da slovenski učenci višjih razredov relativno jasno diferencirajo nekatera pomembna področja samozaznave oz. samopodobe, zato smo jih upravičeno poimenovali *šolska kompetenca*, *socialna sprejetost*, *športna kompetenca*, *zunani videz* in *vedenje*.

Nasičenost postavk s faktorji je bila v glavnem srednje visoka, zasledimo pa tudi postavki, ki sta glede na nizko nasičenost neustrezni, poleg tega pa ne pripadata samo enemu faktorju. Prva postavka se nanaša na posameznikovo zadovoljstvo z lastnim vedenjem in pokriva tako področje vedenja kot tudi socialne sprejetosti. Druga postavka pa preverja, kako otrok ocenjuje lastno uspešnost na športno/gibalnem področju. Ti postavki bi v bodoče kazalo nadomestiti s primernejšimi.

Kot ločena podlestvica samopodobe nekoliko slabše diferencira podlestvica športne kompetence. Poleg že omenjene nizko nasičene postavke vsebuje še postavki, ki sta delno nasičeni s faktorjem socialne sprejetosti. Navezujeta se na otrokovo udeležbo in sodelovanje v športnih dejavnostih in na njegovo uspešnost pri novih gibalnih aktivnostih na prostem. Prekrivanje z dvema faktorjema lahko razložimo s tem, da sta postavki, ki sicer sodita v podlestvico športne kompetence in vključujeta otrokovo zaznavo lastnih telesnih sposobnosti, tudi socialnega značaja. Gibalne aktivnosti, ki se odvijajo v skupini, namreč zahtevajo določene socialne spretnosti, kot so npr. upoštevanje skupinskih pravil in dogovorov, sodelovanje, skupno odločanje ipd. Vse te veščine pa najbrž predstavljajo pogoje, ki narekujejo stopnjo socialne sprejetosti posameznika.

Faktorska struktura na slovenskem vzorcu se v glavnem sklada z rezultati izvirne lestvice in govori v prid predpostavki o večdimenzionalnosti in strukturiranosti samopodobe (Harter, 1985; Marsh in Shavelson, 1985). Glede na to, da je lestvica

SPPC namenjena otrokom med 8. in 15. letom, bi bilo v prihodnje zanimivo zajeti tudi tiste mlajše osnovnošolce, za katere je lestvica predvidena, in tudi zanje preveriti strukturo samopodobe. Tako z razvojnega vidika kot tudi na osnovi predhodnih raziskav (Atienza idr., 2002; Harter, 1985; Pedrabissi in Santinello, 1993) bi lahko pričakovali, da imajo mlajši osnovnošolski otroci slabše diferencirano podobo o sebi in da se le-ta s starostjo razčlenjuje v bolj specifična področja.

Omeniti je potrebno, da smo podobno kot S. Harter (1985) v postopku faktorске analize izpustili podlestvico splošnega samospoštovanja. Pri tem smo se oprli na avtoričino mnenje, po katerem je informacija o splošnem vrednostnem odnosu do samega sebe, občutku lastne pomembnosti in učinkovitosti kvalitativno različna od informacij na ostalih podlestvicah samopodobe. Splošno samospoštovanje naj bi bilo v veliki meri determinirano z oceno ustreznosti in uspešnosti na tistih področjih, ki so za posameznika osrednjega pomena. V svojih raziskavah je Harterjeva ugotovila, da se sestavina samospoštovanja sistematično pojavlja kot poseben faktor, saj predvideva ne le zaznavo lastne ustreznosti in uspešnosti na določenem področju delovanja, temveč tudi vrednotenje pomembnosti tega področja. Vsak udeleženec bo tako imel lastne predpostavke o pomembnosti, ali drugače, pri ocenjevanju lastne vrednosti in zadovoljstva s samim seboj bo imel v mislih tista področja samopodobe, ki so zanj najpomembnejša.

Rezultati so pokazali, da so koeficienti notranje konsistentnosti lestvice SPPC sprejemljivi in primerljivi s koeficienti izvirne lestvice in z rezultati drugih priredb SPPC (konkretne vrednosti so podane v uvodnem delu). Nekoliko nižjo stopnjo zanesljivosti zasledimo na podlestvici športne kompetence. Postavke, ki se na tem področju niso izkazale kot ustrezne, bo v bodoče potrebno ponovno preveriti in zamenjati s primernejšimi. Izločitev postavke 9 bo tako najverjetneje pripomogla k povečanju notranje konsistentnosti podlestvice. Tako v slovenskem kot v ameriškem vzorcu učencev ugotavljamo najvišji koeficient notranje konsistentnosti na podlestvici samopodobe, ki se nanaša na zaznavo lastne šolske kompetence. Tukaj so samoocene udeležencev najbolj homogene, kar ne preseneča, če upoštevamo, da ima učno področje dovolj razdelana merila (glede standardov znanja, zahtev, kriterijev preverjanja in ocenjevanja), na osnovi katerih se učenci opisujejo.

Na osnovi povezanosti med posameznimi podlestvicami samopodobe ugotavljamo nizke, pozitivne in statistično pomembne korelacije. Nekoliko višjo stopnjo povezanosti zasledimo med podlestvicama socialne sprejetosti in športne kompetence: učenci, ki se ocenjujejo kot uspešni v telesnih aktivnostih in se radi vključujejo v različne športne dejavnosti ter igre, se pogosto zaznavajo tudi kot socialno sprejete, priljubljene med vrstniki in uspešne v navezovanju stikov z drugimi. Povezanost navedenih sestavin samopodobe lahko pomeni, da športne dejavnosti, zlasti v osnovnošolskem obdobju, ponujajo možnosti in pogoje za oblikovanje ustreznih socialnih spretnosti, na osnovi katerih posameznik zadovoljuje svoje potrebe po sprejetosti, pripadnosti in potrditvi.

Glede na višino in statistično pomembnost korelacijskih koeficientov ugotavljamo,

da vsa specifična področja samopodobe prispevajo k višini splošnega samospoštovanja, kljub temu pa lahko še vedno govorimo o relativni neodvisnosti tega faktorja. Največjo povezanost zasledimo med oceno zunanega videza in samospoštovanjem. Učenci, ki se zaznavajo kot telesno privlačne, lepega izgleda in so zadovoljni s svojimi fizičnimi lastnostmi, se v glavnem visoko vrednotijo, cenijo svoje sposobnosti, imajo občutek lastne moči in učinkovitosti. To povezanost potrjujejo tudi drugi izsledki (Bertollo in Pasqualotto, 2000; Eapen idr., 2000; Harter, 1985).

Na osnovi rezultatov analize variance lahko ugotovimo, da prihaja med spoloma do statistično pomembnih razlik v nekaterih sestavinah samopodobe. Fantje izražajo višje vrednosti na podlestvicah športne kompetence, zunanega videza in splošnega samospoštovanja, medtem ko dekleta izkazujejo boljše samopodobo na področju vedenja. Fantje kažejo precejšnjo angažiranost v različnih športnih aktivnostih in se počutijo bolj uspešni v primerjavi z dekleti, doživljajo se telesno privlačnejše in bolj zadovoljne s svojim izgledom kot njihove vrstnice. Prav tako se višje vrednotijo, bolje sprejemajo same sebe in imajo na splošno ugodnejše mnenje o sebi v primerjavi z dekleti. Ti rezultati se povsem skladajo s tujimi raziskovalnimi izsledki (npr. Bertollo in Pasqualotto, 2000; Harter, 1985; Marsh, 1989; McClenahan, Irwing, Stringer, Giles in Wilson, 2003; Renick Thomson in Zand, 2002), ki kažejo na ugodnejšo samopodobo fantov na področju športne kompetence in zunanega videza ter na višjo raven samospoštovanja pri fantih kot pri dekletih. Z. Cugmas (2002), ki je na osnovi svojega vprašalnika ugotavljala samozaznavo mlajših šolskih otrok, prav tako poroča o razlikah med spoloma: deklice so se višje ocenile na področjih akademske in umetniško estetske kompetence, samoocene dečkov pa so bile višje na podlestvicah negativnega vedenja in motoričnih spretnosti.

Ugotovili smo statistično pomembne razlike v samopodobi med učenci različnih starostnih skupin na podlestvicah zunanega videza, vedenja in splošnega samospoštovanja. Iz rezultatov je razvidno, da se starejši osnovnošolci (učenci 8. razreda) slabše vrednotijo, so manj zadovoljni s svojim zunanjim izgledom in se zaznavajo kot manj privlačni ter izkazujejo slabše vedenje glede na mlajše učence (učence 5. razreda). Zunanji izgled ima zagotovo pomemben vpliv na celotno samopodobo in samovrednotenje mladega človeka (Harter, Stocker in Robinson, 1996; Strauss, 2000). Rezultati, dobljeni na slovenskem vzorcu, se delno prekrivajo z izsledki S. Harter (1985), ki poroča o upadu samospoštovanja in samopodobe na področju zaznave šolske kompetence s prehajanjem v višje razrede osnovne šole. O nižani akademski samopodobi govorijo tudi druge raziskave, zato bi v našem primeru prav tako pričakovali določene razlike v učni samopodobi glede na starost udeležencev. Zaradi večjih objektivnih storilnostnih pritiskov šole in subjektivnega doživljanja le-teh bi predpostavljali, da so starejši osnovnošolci bolj obremenjeni s šolskim delom v primerjavi z mlajšimi. Po drugi plati pa spremembe v kognitivnem razvoju ter več informacij in izkušenj v zvezi s šolo omogočajo starejšim učencem, da oblikujejo bolj kritičen pogled na svoje sposobnosti in šolske dosežke.

Zaključki

Samopodoba predstavlja enega temeljnih vidikov človekove osebnosti: Ima velik pomen za posameznikovo trdnost in odpornost, uravnava in usmerja njegovo vedenje, določa odnos do samega sebe in do drugih. Z metodološkega vidika se zdi nadvse koristno razvijati ustrezne merske pripomočke in razširiti njihovo ponudbo ter s tem poglobljati spoznanja na področju samopodobe. Lestvica samozaznave za otroke izkazuje ugodne merske karakteristike, kljub temu pa zahteva dodatna preverjanja z vidika vsebinske in psihometrične ustreznosti. Nekatere predloge za izboljšave v tem smislu smo omenili že v razpravi, poudariti pa velja napotke za doseganje večje zanesljivosti lestvice, npr. s povečanjem celotnega števila postavk, nadomestitvijo neustreznih postavk s primernejšimi in ugotavljanjem povezanosti z drugimi samoocenjevalnimi pripomočki za merjenje samopodobe.

Določena omejitev lestvice se nanaša na dejstvo, da v primerjavi z nekaterimi drugimi merskimi pripomočki za merjenje samopodobe osnovnošolskih otrok (Marsh, 1989; Musitu, Garcia, Gutiérrez, Kranjc in Pečjak, 1998) ne vključuje področja odnosov s starši in pomembnimi drugimi osebami. Z upoštevanjem tega vidika otrokove samopodobe bi gotovo pridobili nekatere dragocene podatke, ki se vežejo na čustveno in socialno funkcioniranje posameznika.

V prihodnje bi kazalo preveriti veljavnost lestvice za mlajše osnovnošolske otroke (med 8. in 10. letom) ob upoštevanju nekaterih prilagoditev pri izvedbi preizkušnje (časovne prilagoditve, glasnega podajanja navodil, dodatne obrazložitve glede načina reševanja). To bi omogočilo vpogled v diferenciranost samopodobe mlajših učencev in ugotavljanje primernosti posameznih podleščic za opisovanje njihove podobe o sebi.

Strukturo postavk in način odgovarjanja nanje kaže v bodoče ohraniti, saj se lestvica prav v tej posebnosti loči od ostalih samoocenjevalnih pripomočkov za ugotavljanje samopodobe. Pri tem pa moramo biti pozorni na to, da so navodila, ki jih posredujemo učencem, dovolj jasna in razumljiva ter da pri interpretaciji odgovorov upoštevamo procese socialne primerjave. Struktura postavk, ki je dvodelna in vključuje opise otrokovih značilnosti oziroma dejavnosti, je pod neposrednim vplivom referenčne skupine, kateri učenec pripada. Pri nadaljnjem raziskovanju bi torej lahko pridobili informacije o referenčnih skupinah, na katere se učenci sklicujejo v svojih samoopisih, zlasti ker se te skupine lahko razlikujejo glede na posamezne sestavine otrokove samopodobe. Ta podatek bi bilo smotno upoštevati tudi v primeru, ko gre za proučevanje samopodobe v specifičnih kliničnih skupinah.

Literatura

Adamčič-Pavlovič, D. (2001). Samospoštovanje z vidika vedenjsko-kognitivne terapije [Self-esteem in the light of the cognitive therapy]. *Psihološka obzorja*, 10 (1), 91–96.

- Adlešič, I. (1999). Samopodoba osnovnošolskih otrok [Self-concept of the pupils of primary school]. *Psihološka obzorja*, 8 (2/3), 201–215.
- Atienza, F. L., Balaguer, I. in Moreno, Y. (2002). El perfil de autopercepciones para niños: Análisis de la validez factorial y fiabilidad en la versión castellana. *Psicothema*, 14 (3), 659–664.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Bertollo, M. in Pasqualotto, G. (2000). Autostima ed autopercezione di competenza: analisi delle differenze tra sportivi e non sportivi fra gli 8 e i 18 anni. *XIV. Congresso dell'Unione Nazionale Chinesiologi, Asti, Italia, Aprile 1-2* (str. 53). Cuneo: Unione nazionale chinesiologi.
- Boivin, M. in Begin, G. (1989). Peer Status and Self-Perception among Early Elementary School Children: The Case of the Rejected Children. *Child Development*, 60 (3), 591–596.
- Chen, X., Zappulla, C., Lo Coco, A., Schneider, B., Kaspar, V., De Oliveira A. M., He, Y., Li, D., Li, B., Bergeron, N., Chi-Hang Tse, H. in DeSouza, A. (2004). Self-perceptions of competence in Brazilian, Canadian, Chinese and Italian children: Relations with social and school adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 28 (2), 129–138.
- Cugmas, Z. (2001). Predstavitev treh načinov izvedbe Lestvice samozaznave za predšolske otroke (LSPO) [Presentation of Three Types of The Scale of Self-Perception for Preschool Children (LSPO)]. *Psihološka obzorja*, 10 (4), 23–48.
- Cugmas, Z. (2002). Preliminary results of the Scale of self-perception for school children (SPSC). *Early Child Development and Care*, 172 (1), 35–53.
- Cugmas, Z. (2003). *Narisan sem sonce zate: izbrana poglavja o razvoju otrokove navezanosti in samozaznave [I've drawn the sun for you: Selected chapters on development of child attachment and self-perception]*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Cugmas, Z. (2004). Pomočna sredstva za mjerenje dječje samospoznaje [Instruments for measuring self-perception of children]. *Informatologija*, 37 (3), 251–254.
- Dias, L., Manny, R. E., Hyman, L. in Fern, K. (2002). The Relationship between Self-Esteem of Myopic Children and Ocular and Demographic Characteristics. *Optometry and Vision Science*, 79 (11), 688–696.
- Eapen, V., Naqvi, A. in Al-Dhaheri, A. S. (2000). Cross-cultural validation of Harter's self-perception profile for children in the United Arab Emirates. *Annals of Saudi Medicine*, 20, 8–11.
- Eccles, J., Wigfield, A., Harold, R. D. in Blumenfeld, P. (1993). Age and gender differences in children's self- and task perceptions during elementary school. *Child Development*, 64, 830–847.
- Gallo, A. M. in Szychlinski, C. (2003). Self-Perception and Family Functioning in Healthy School-Age Siblings of Children With Asthma and Diabetes, and Healthy Children. *Journal of Family Nursing*, 9 (4), 414–434.
- González, J., Pérez, J., González, S. in García, M. (1997). Autoconcepto, autoestima y aprendizaje escolar. *Psicothema*, 9 (2), 271–289.
- Harter, S. (1982). The Perceived Competence Scale for Children. *Child Development*, 53, 87–97.
- Harter, S. (1985). *Manual for the Self-Perception Profile for Children*. Denver, CO: Univer-

- sity of Denver Press.
- Harter, S. (1990). Process underlying adolescent self-concept formation. V R. Montemayor, G. A. Adams in T. P. Gullotta (ur.), *From childhood to adolescence – A transitional period* (str. 205–239). Newbury Park: Sage.
- Harter, S. (1993). Causes and consequences of low self-esteem in children and adolescents. V R. F. Baumeister (ur.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* (str. 87–116). New York: Plenum Press.
- Harter, S. (1996). Historical roots of contemporary issues involving self-concept. V B. A. Bracken (ur.), *Handbook of self-concept: Developmental, social, and clinical consideration* (str. 1–37). New York: John Wiley & Sons.
- Harter, S., Stocker, C. in Robinson, N. (1996). The perceived directionality of the link between approval and self-worth: the liabilities of a looking glass self orientation among adolescents. *Journal of Adolescence*, 6, 285–308.
- Hess, R. S. in Petersen, S. J. (1996). Reliability and validity of the self-perception profile for children with Mexican American elementary-age children. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 14, 229–239.
- Jurišević, M. (1999). *Samopodoba šolskega otroka [Self-concept of school child]*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kobal, D. (2000). *Temeljni vidiki samopodobe [Essentials of self-concept]*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Kobal Grum, D. (2003). *Bivanja samopodobe [Being of self-concept]*. Ljubljana: I2.
- Lavitt, M. R. (1992). The influence of gender of the Self-Perception of disturbed children. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 9 (3), 221–237.
- Marsh, H. W. (1989). Age and sex effects in multiple dimensions of self-concept. *Journal of Educational Psychology*, 81, 417–430.
- Marsh, H. W., Craven, R. in Debus, R. (1998). Structure, stability and development of young children's self-concepts: A multicohort-multioccasion study. *Child Development*, 69, 1030–1053.
- Marsh, H. W. in Shavelson, R. J. (1985). Self-concept: Its multifaced, hierarchical structure. *Educational Psychologist*, 20, 107–125.
- Mcclenahan, C., Irwing, P., Stringer, M., Giles, M. in Wilson, R. (2003). Educational differences in self-perceptions of adolescents in Northern Ireland. *International Journal of Behavioral Development*, 27 (6), 513–518.
- Muris, P., Meesters, C. in Fijen, P. (2003). The Self-Perception Profile for Children: Further evidence for its factor structure, reliability, and validity. *Personality and Individual Differences*, 35, 1791–1802.
- Musitu, G., Garcia, F., Gutiérrez, M., Kranjc, I. in Pečjak, S. (1998). *Vprašalnik samopodobe-SPA: Priročnik [Self-concept questionnaire – SPA: Manual]*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Pedrabissi, L. in Santinello, M. (1993). *A chi assomiglio? – Strumenti per l'autovalutazione e l'eterovalutazione della competenza in soggetti di età scolare*. Padova: Università di Padova, Facoltà di psicologia.
- Raustorp, A., Ståhle, A., Gudasic, H., Kinnunen, A. in Mattson, E. (2005). Physical activity and self-perception in school children assessed with the Children and Youth Physical Self-Perception Profile. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 15 (2), 126–134.

- Renick Thomson, N. in Zand, D. H. (2002). The Harter Self-Perception Profile for Adolescents: Psychometrics for an Early Adolescent, African American Sample. *International Journal Testing*, 2 (3/4), 297–310.
- Schaffer, H. R. (1996). *Social development*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Shevlin, M., Adamson, G. in Collins, C. (2003). The Self-Perception Profile for Children (SPPC): a multiple-indicator multiple-wave analysis using LISREL. *Personality and Individual Differences*, 35, 1993–2005.
- Strauss, R. S. (2000). Childhood obesity and Self-Esteem. *Pediatrics*, 105 (1), 15–20.
- Sung, R. Y., Yu, C. W., So, R. C., Lam, P. K. in Hau, K. T. (2005). Self-perception of physical competences in preadolescent overweight Chinese children. *European Journal of Clinical Nutrition*, 59 (1), 101–106.
- Thill, A. D., Holmbeck, G. N., Bryant, F. B., Skocic, A. in Uli, N. (2003). Assessing the factorial invariance of Harter's self-concept measures: comparing preadolescents with and without spina bifida using child, parent, and teacher report. *Journal of Personality Assessment*, 81 (2), 111–122.
- Van den Bergh, B. R. H. in Van Ranst, N. (1998). Self-concept in children: equivalence of measurement and structure across gender and grade of Harter's self-perception profile for children. *Journal of Personality Assessment*, 70, 564–582.
- Worth Gavin, D. A. in Herry, Y. (1996). The French Self-Perception Profile for Children: Score validity and reliability. *Education and Psychological Measurement*, 56 (2), 678–700.

Prispelo/Received: 01.09.2006

Sprejeto/Accepted: 24.03.2007